

нання ініціативно здійснювати хід розслідування, не чекаючи клопотань від учасників процесу;

- – у праві слідчого відмовити в задоволенні заявленого клопотання, якщо таке задоволення може негативно вплинути на хід слідства і таким чином завадити встановленню об'єктивної істини;

- – в обов'язку органу дізнання, слідчого, прокурора і суду вжити заходів до забезпечення цивільного позову (як заявленого так і можливого) і можливої конфіскації майна як за клопотанням учасників процесу так і особливо, з власної ініціативи;

- – в обов'язку прокурора підтримати поданий потерпілим цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином;

- – у праві прокурора самостійно заявити цивільний позов в інтересах дер-

жави чи особи;

- – в обов'язку органу дізнання, слідчого виконати вказівки прокурора з питань розслідування;

- – у відсутності законодавчого закріплення права слідчого закривати кримінальну справу за nereабілітуючими підставами.

З метою удосконалення чинного КПК України, закріплення додаткової гарантії захисту прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному процесі пропонуємо доповнити ст. 29 КПК, закріпивши в ній імперативну норму про обов'язок суду при винесенні вироку з власної ініціативи вирішувати питання про відшкодування матеріальних збитків, завданих потерпілому злочином, у разі відсутності заявленого останнім цивільного позову.

Література

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України // ВВР України. – 2001. – № 34. – Ст. 43–IV.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2003.
4. Закон України «Про прокуратуру» // ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.
5. Башкатов Л. Н., Ветров Г. Н., Донченко А. Д., Зажицкий В. И., Шестаков В. И. Уголовный процесс. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2000. – 397 с.

УДК 343.2241

О. О. СЕВЕРИН,
ст. викл.-методист
відділу методичного забезпечення
навчального процесу НМЦ,
здобувач ХНУВС

МЕДІАЦІЯ ЯК СПЕЦИФІЧНИЙ ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ ВЧИНИЛИ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ ЛЕГКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ, З УГОДОЮ ПРО ПРИМИРЕННЯ

У юридичній літературі достатньо детально аналізується зарубіжний досвід застосування до неповнолітніх покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і вносяться пропозиції щодо їх упровадження в законодавство і практику [1; 2; 3; 4; 5]. У національному кримінальному законодавстві України, як і багатьох інших країн, із метою індивідуалізації кримінальної від-

повідальності і покарання неповнолітніх виділено спеціальні розділи (глави).

Для нас становить інтерес досвід упровадження альтернативних позбавленням волі покарань у зарубіжних країнах [3; 6; 7; 8]. Так, у країнах Західної Європи та США альтернатива покаранню у вигляді позбавлення волі впроваджується з метою підвищення ефективності кримінальної політики, до-

тримання прав і свобод людини і громадянина, принципів соціальної справедливості і задоволення потреби правопорушника в соціальній адаптації, повернення до нормального життя в суспільстві після відбування покарання.

Тому як експеримент використовуються нові види покарань, які частково або повністю замінюють форми і методи офіційного (карального) правосуддя, і якщо такий експеримент виправдовує себе, ці нові види альтернативних покарань включаються до національного законодавства.

Залежно від того, як інтенсивно держава втручається в життя правопорушника, всі заходи кримінально-правового характеру класифікуються на такі групи: 1) заходи, пов'язані з відстроченням виконання покарання або пробацією; 2) заходи, що реально й істотно обмежують сферу особистого життя засудженого, поєднані з контролем за його поведінкою; 3) заходи, вживані до правопорушника в процесі виконання покарання (заміна покарання більш м'яким; умовно-дострокове звільнення). До таких заходів належать: 1. відстрочення тюремного ув'язнення; 2. пробація; 3. домашній арешт; 4. громадські роботи; 5. штраф; 6. цілодобове перебування правопорушників у спеціальних житлових приміщеннях (типу гуртожитку) у разі, якщо в них немає постійної роботи або вони зайняті її пошуком, під постійним наглядом офіцерів пробації; 7. ізольоване (госпітальне) або неізольоване (амбулаторне) примусове лікування правопорушників від алкогольної і наркотичної залежності із застосуванням системи обмежень і контролю за поведінкою засудженого; 8. досудовий контроль виконання правопорушниками обов'язків та обмежень, здійснюваний співробітниками служб пробації, у разі призначення судом застави; 9. обов'язок відвідувати Центри щоденного звіту (Day reporting centers), у яких засуджені щодня доповідають співробітникам служб пробації про заплановані і проведені заходи щодо виправлення і ресоціалізації засуджених; 10. участь в примусових освітніх програмах; 11. на-

правлення до «boot camp», своєрідного дисциплінарного табору з жорсткою дисципліною і тренінговими програмами (сувора дисципліна, покора, розділення на загони, фізичні тренування, важка фізична робота). З учасниками програми таборів проводяться інтенсивні психологічні тренінги і майстер-класи; 12. направлення до суспільних центрів відшкодування збитку – місць цілодобового стаціонарного перебування правопорушників. Унікальна особливість центрів полягає в тому, що всі зарплати і доходи засуджених надходять у розпорядження центрів для забезпечення компенсації. У випадку, якщо засуджений не має достатньої кваліфікації для виконання робіт, що надаються центром, він отримує в них необхідну професійну освіту. Правопорушники відбувають покарання в центрах від 3-х до 12-ти місяців, в окремих випадках – до 2-х років. У всіх центрах передбачена повна зайнятість засуджених, освітні програми з можливістю отримання необхідних навичок роботи в центрі, можливість лікування від алкогольної і наркотичної залежності. Цей вид покарання дуже ефективний: він не тільки знижує кількість рецидивів злочинності, але і має значну позитивну економічну результативність.

Головними аргументами на користь залучення до сфери кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх альтернативних позбавленню волі покарань є: 1) їх гуманніший, порівняно з позбавленням волі, характер; 2) велика ефективність досягнення мети покарання і ресоціалізації засудженого [8, с. 17].

У сучасній юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо необхідності створення специфічних видів кримінальних покарань, які застосовувалися б тільки до неповнолітніх злочинців і враховували особливості їх розвитку [9, с. 295], проте не даються пропозиції щодо створення конкретної моделі такої системи. Треба зазначити, що не приділено належної уваги особливостям призначення покарання неповнолітнім і в судовій практиці. Необхідність створення системи ви-

дів покарань до неповнолітніх, не пов'язаних із позбавленням волі, впливає, зокрема, зі Стандартних мінімальних правил ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) [10, с. 218]. Так, у розділі 18 Пекінських правил ідеться про необхідність створення максимально широкого комплексу заходів впливу на неповнолітніх із метою недопущення поміщення їх до виправних установ [10, с. 297].

Таким чином, потребує реформування система покарань, у тому числі й система покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, які повинні застосовуватися до неповнолітніх правопорушників.

Із метою удосконалення комплексної системи покарань, не пов'язаних із позбавленням засуджених волі, а також можливостей суду з належним мотивуванням прийнятого рішення застосування до неповнолітніх правопорушників, що вчинили злочини невеликої і середньої тяжкості (а в деяких випадках – і тяжкі злочини), інших заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних із позбавленням неповнолітніх волі, доцільно запровадити в чинне кримінальне законодавство нові заходи кримінально-правового характеру:

1. Передача неповнолітніх до фостерних (прийомних, патронажних) сімей для успішної соціалізації неповнолітніх.

2. Медіація.

3. Пробація.

Зупинимось більш детально саме на медіації.

Медіація застосовується у рамках відновного правосуддя. Відновне правосуддя неповнолітніх, основні його засади і принципи застосування позитивно характеризуються багатьма вченими і практиками. Протягом більш ніж 20 років проведення експериментів у сфері програм примирення жертви і правопорушника питання про відновне правосуддя стало питанням кримінальної і кримінально-старанної політики. Так, у 1985 р. Генеральна асамблея ООН у «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» рекомендувала використо-

увати неофіційні механізми дозволу суперечок із метою примирення і компенсації жертвам. Декларація пропонувала урядам переглянути їх судову практику, національне законодавство із метою введення компенсації як виду покарання при розгляді кримінальних справ [11].

У цій галузі активно функціонує Союз неурядових організацій щодо запобігання злочинності і кримінальному правосуддю при ООН, який діє через Робочу групу з відновного правосуддя. Так, у Канаді заступники міністрів і начальники виправних установ подали доповідь про зростання кількості ув'язнених, у якій також рекомендували ширше застосування підходів відновного правосуддя і примирення [12]; Канадська церковна рада з правосуддя і виправних установ видала короткий огляд ініціатив, програм і законодавчих актів у галузі відновного правосуддя [13]; позитивне ставлення до відновного правосуддя висловили Американська асоціація адвокатів [14], Національна організація сприяння жертвам [15; 16, с. 202 – 203; 17; 18].

Виникає питання: чи потрібно поширювати цей інститут в Україні?

Відновне правосуддя виникло в середині 70-х рр. ХХ ст. в США, а у 80-х – у Європі як рух за зміну поглядів на злочин та покарання. У його основі – надання можливості сторонам конфлікту і суспільству в цілому самим упоратися із наслідками злочину. Такий підхід не замінює, а доповнює систему діючої юстиції. Через орієнтацію офіційного правосуддя здебільшого на покарання з'явилась потреба пошуку інших підходів щодо реакції на злочин, які б давали змогу задовольнити потреби потерпілих і виправити шкоду, – замінити принцип невідворотності покарання принципом невідворотності відповідальності.

Такий підхід було названо відновним правосуддям. Він розглядає злочин як конфлікт індивідів, а не як абстрактне порушення правових норм.

У багатьох випадках потреба потерпілих полягає не в тому, щоб засудити правопорушника, а в тому, щоб повністю

компенсувати завдану шкоду. Один із виходів – укладання угоди про примирення – обставина, що пом'якшує правопорушнику судовий вирок, а жертві надає повну сатисфакцію.

Такий підхід сприяє соціальній реінтеграції правопорушника і зменшує кількість кримінальних покарань. Призначення покарання неповнолітнім правопорушникам не повинно бути самоціллю. Сьогодні програми відновного правосуддя у різноманітних формах успішно здійснюються в багатьох країнах світу – від Європи до Америки, Австралії й Африки; і не лише як експерименти – вони закріплені в національному законодавстві. Останнім часом цей рух активізувався і в Східній Європі, де лідером є Росія. Програми примирення в цій країні здійснюються в 10 містах уже протягом кількох років і становлять найбільш ефективний захід кримінально-правового характеру щодо неповнолітніх правопорушників.

Відновне правосуддя застосовується за певними методичними стандартами: визнання підсудним вини, згода жертви на примирення, нейтральність медіатора, конфіденційність та добровільність.

Однією із форм відновного правосуддя є «коло правосуддя», що успішно здійснюється в Канаді і США, засноване на усних традиціях індіанців вирішувати проблеми в колі. І, як результат, у 1989 р. в Новій Зеландії прийнято закон «Про дітей, молодь та їхні сім'ї», за яким кримінальні справи стосовно неповнолітніх передаються поліцією на розгляд сімейних конференцій, на які збирається велика кількість людей. Саме за цією моделлю відновного правосуддя у Новій Зеландії закривають до 80 % кримінальних справ. Така приголомшлива ефективність сприяла тому, що цей досвід перейняли інші країни світу – Австралія, Великобританія, Голландія, Швеція та Бельгія, де близько 75 % як потерпілих, так і неповнолітніх правопорушників були задоволені участю в програмі медіації та її результатами.

Чи можливе застосування відновного правосуддя в Україні, залучення громад-

ськості до вирішення конфліктних ситуацій між правопорушниками та їхніми жертвами шляхом примирення?

На нашу думку так. Більш того, як відомо, відновне правосуддя засновується у багатьох його програмах на основі звичаєвого права, неоціненний досвід якого має Україна. Звичаєве право було закладено при регулюванні відносин між українцями в Руській правді, Правді Ярославичів і Литовських статутах. Звичаєве право у Східній Україні було чинним до судової реформи 40-х рр. XIX ст., а в Західній Україні – практично аж до встановлення радянської влади у 1939 р. Реалізувалося це звичаєве право у таких формах, як історичне віче, зборові або копні, війтові суди. Цікаво, що звичаєве право забороняло потерпілому без відома громади самому миритися з правопорушником – тоді каралися обое.

Маючи таку багату історію, на нашу думку, саме в Україні повинно було зародитися відновне правосуддя.

Програми примирення відновного правосуддя здійснюють на практиці так звані медіатори, вони вирішують усі питання відносин між правопорушником та його жертвою. Таких медіаторів в Україні на сьогодні налічується всього 20, тоді як, наприклад, у Норвегії функціонує 700 професійних медіаторів.

Аналізуючи спеціальну літературу, практику діяльності правоохоронних органів зарубіжних країн, можна зробити очевидний висновок: офіційне (каральне) правосуддя вичерпало себе, воно не лякає правопорушників і не відновлює соціальної справедливості стосовно жертви злочину. У центрі уваги карального правосуддя є правопорушник, тоді як у центрі уваги відновного правосуддя є потерпілий, його інтереси.

Аналіз відповідної спеціальної літератури дає можливість стверджувати, що безпосередньо у кримінально-процесуальному кодексі України треба передбачити загальне правило: суди не повинні розглядати кримінальні справи щодо неповнолітніх правопорушників, якщо не було хоча б спроби примирення у

рамках процесу медіації. Акт примирення повинен залучатися до кримінальної справи, який буде значно пом'якшувати вирок, оскільки фактом примирення вже будуть вирішені претензії сторін і, найголовніше, буде вирішене питання відшкодування збитків.

Отже, оскільки Українським центром порозуміння (УЦП) заснований проект, за яким у нашій країні впродовж 10 років

передбачається запровадити систему відновного правосуддя, ми маємо усі підстави пропонувати передбачити у розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» медіацію як самостійний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням правопорушника і потерпілої особи і, з огляду на це, як специфічний захід кримінально-правового характеру.

Література

1. Хомич В. М. Наказание в виде обязательных работ в Уголовном кодексе Республики Беларусь / В. М. Хомич // Проблемы пенитенциарной теории и практики: щоріч. бюлетень / [за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. А. Музики]. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С. 119–129.
2. Хуторская Н. Б. Опыт применения общественных (обязательных) работ за рубежом / Н. Б. Хуторская // Альтернативы тюремному заключению в Российской Федерации: междунар. конф. (Москва, 17 апреля 2001 г.) – М.: PRI, 2001. – С. 166 – 177.
3. Дворянская И. В. Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование) / И. В. Дворянская, В. В. Сергеева, Д. Е. Баталин. – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», Penal Reform International, 2004. – 90 с.
4. Развитие альтернативных санкций в российской уголовной юстиции: опыт и перспективы: сб. мат. междунар. конф. (Москва, 29-30 мая 2002 г.). – М.: PRI, 2002. – 212 с.
5. Альтернативы тюремному заключению в Российской Федерации: Междунар. конф. Москва, 23-25 ноября 2003 г. – М.: Penal Reform International, 2003. – 202 с.
6. Организация воспитательно-профилактической работы с осужденными, отбывающими наказания, не связанные с изоляцией от общества. – Рязань, 2002. – 58 с.
7. Альтернативы тюремному заключению в республике Казахстан: Междунар. конф. (Алматы, 27-30 октября 1999 г.). – Алматы: Penal Reform International, 2000. – 79 с.
8. Филимонов О. В. Проблемы применения в России уголовных наказаний, альтернативных лишению свободы / О. В. Филимонов // Развитие альтернативных санкций в российской уголовной юстиции: опыт и перспективы: междунар. конф. (Москва, 29-30 мая 2002 г.). – М.: PRI, 2002. – С. 17 – 24.
9. Курс уголовного права. Общая часть: [учеб. для вузов]: в 2 т. / [под ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. Ф. Кузнецовой и канд. юрид. наук, доц. И. М. Тяжковой]. – М.: Зерцало, 1999. – Т. 2: Учение о наказании. – 400 с.
10. Международные акты о правах человека: сб. док. – М.: НОРМА-ИНФРА-М., 1999. – 784 с.
11. General Assembly, Declaration Basic Principles Justice for Victims Crime and Abuse Rower (Resolution 40/34). – New York: United Nation, 1985. – 78 p.
12. Federal Provincial/Territorial Deputy Ministers and Heard Corrections. Corrections Population Growth // Report for Federal Provincial/Territorial Ministers Responsible for Justice (unpublished). – Ottawa, 1996. – 35 p.
13. Church Council on Justice and Corrections, Satisfying Justice // Safe-Community Options that attempt to repair harm from crime and reduce use or length imprisonment. – Ottawa, 1996. – 92 p.
14. American Bar Association Criminal Justice Section, Resolution on Victim // Offender Mediation. – 1994. – №5. – P. 15–19.
15. Yung, M., Restorative Community Justice: A Call To Action (unpublished). – Washington: National Organization for Victim Assistance, 1996. – 124 p.
16. Максудов Р. Восстановительное правосудие в России: вызовы и ответы / Р. Максудов // Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России: В 2-х кн. / [под ред. М. Г. Флямера]. – М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2000. – Кн. 1. Вып. 2. – 200 с. – С. 198 – 203.

17. Лезель Ф. Воспитание-наказание-помощь – в чем нуждаются молодые нарушители? / Ф. Лезель // Дети и юноши в конфликте с законом: региональн. семинар респ. Балтии (Юрмала, 30 мая – 2 июня 1994 г.). – Юрмала: Издание ICCB, 63, rue de Lausanne, CH – 1202 Geneva, Switzerland. – С. 23 – 30.

18. Максудов Р. Примирение как альтернатива судебному процессу / Р. Максудов // Аспект. Информац. бюл. – 2001. – № 1 (2). – С. 27 – 29.

Анотації

У статті розглядається вітчизняний та зарубіжний досвід застосування до неповнолітніх правопорушників покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також можливість внесення до законодавства України щодо відповідальності неповнолітніх правопорушників, змін, які б давали можливість не тільки і не стільки карати правопорушників, скільки виховувати їх.

В статье рассматривается отечественный и зарубежный опыт применения к несовершеннолетним правонарушителям наказаний, не связанных с лишением свободы, а также возможность внесения в законодательство Украины, в части ответственности несовершеннолетних, изменений, которые давали бы возможность не только и не столько наказывать, сколько воспитывать несовершеннолетних правонарушителей.

Foreign and home experience of administering punishments to juveniles, which are not connected with custodial restraint, is viewed in this article. Some thoughts of modern leading scientists, who research the problems of legality, humanism, justice which are very important for the future of our state, while solving the problems of juveniles' custodial restraint, are adduced in the article.

УДК 342.9

О. В. ПАБАТ,
*наук. співроб. НДЛ з проблем
розкриття злочинів ННПФКМ ХНУВС*

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню можливості адміністративної процедури здійснювати профілактику злочинів у сфері службової діяльності за допомогою норм. Мета статті – довести, що регламентація таких відносин має стати основним вектором розвитку адміністративного законодавства.

Адміністративні процедури стали об'єктом дослідження у вітчизняній науці нещодавно. На доктринальному рівні концептуальні засади адміністративних процедур досить ґрунтовно розглядає В. П. Тимошук. Автор дає визначення адміністративних процедур, розкриває їх види, принципи, учасників та окремі елементи. Дану проблематику також досліджува-

ли В. Б. Авер'янов, І. П. Голосніченко, Д. Галліган та ін. Спираючись на роботи зазначених учених, актуалізуємо предмет нашого дослідження (роль адміністративної процедури в профілактиці злочинів у сфері службової діяльності) та розкриємо його основні положення.

Одним із напрямків проведення адміністративної реформи в Україні є створення ефективних адміністративних процедур. Від наявності такої адміністративної процедури, яка б гарантувала виконання посадовими особами обов'язку діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, багато в чому залежить правильна діяльність державного апарату,